

Hoofdstuk II

De bewustwording van vrouwen in de kerk

In de late jaren zestig gaan vrouwen zich roeren in de kerk, met name in de r.k. kerk. Zij worden zich steeds duidelijker bewust van haar marginale positie in deze geloofsgemeenschap. Die bewustwording is niet ineens uit de lucht komen vallen. In de maatschappij is de feministische beweging haar vooraf gegaan en heeft haar beïnvloed. Daarom wordt in dit hoofdstuk allereerst (kort) ingegaan op de vrouwen- beweging zoals die zich in de jaren zestig in de samenleving heeft gemanifesteerd. De vrouwenbeweging in de katholieke kerk moet ook worden gezien tegen de achtergrond van de mondig-wording van de leek. Vandaar dat aan dit aspect eveneens aandacht zal worden geschonken.

II.1. De feministische beweging in de maatschappij

II.1.1 De eerste feministische golf (ca. 1870 - 1920)

De eerste feministische golf is vooral gericht op het verkrijgen van gelijke rechten en mogelijkheden voor vrouwen in de maatschappij. De focus van de strijd ligt op gelijk recht op onderwijs, gelijke beloning bij gelijk werk en op politieke rechten voor de vrouw, met name het kiesrecht (dat in Nederland in 1919 als actief recht voor vrouwen wordt verkregen).

Hoewel deze emancipatiebeweging kan bogen op enig succes, blijft die eerste golf min of meer steken in de strijd om gelijke rechten. Vrouwen denken: "als het kiesrecht eenmaal verkregen is, zal het met de positie van de vrouw wel in orde komen."²⁵ Zij zien niet dat het emancipatieproces niet voltooid zal zijn met gelijke rechten voor mannen en vrouwen. Deze gelijke rechten betekenen slechts een aanpassing aan een door mannen gedomineerde samenleving, een mee mogen doen op mannelijke voorwaarden. Er is een veel radicalere omwenteling nodig om de androcentrische maatschappij en cultuur te veranderen.

II.1.2. De tweede feministische golf

De bewustwording daarvan komt op in de jaren vijftig en zestig van deze eeuw. Dat die bewustwording juist dan ontstaat is niet vreemd. Tijdens de tweede wereldoorlog wordt, met name in de Verenigde Staten, door vrouwen vaak noodgedwongen veel werk van mannen overgenomen. Steeds meer vrouwen doen hun intrede in de maatschappij en bekleden met succes verantwoordelijke functies. Wanneer na de oorlog mannen terugkeren en hun werk en posities weer opeisen, worden veel vrouwen opnieuw teruggedrongen in het huishouden en de zorg voor het gezin.

Toch zal dit niet de belangrijkste factor in de bewustwording van vrouwen blijken te zijn. Ook na de eerste wereldoorlog doen zich immers dezelfde verschijnselen voor. Er is dan echter geen sprake van een sterke feministische golf.

Een veel beslissender rol zal het onderwijs gaan spelen. Steeds meer meisjes krijgen de kans om deel te nemen aan het middelbaar en hoger onderwijs. Dat komt haar

²⁵ Joke Smit, De Balans van tien jaar vrouwenbeweging, in: Vrij Nederland, 11 november 1978, 51.

zelfbewustzijn ten goede. Bij veel jonge vrouwen met een goede opleiding ontstaat vervolgens de wens, zelfs de eis, om in het maatschappelijk leven, in een beroep, een rol te spelen die gelijkwaardig is aan die van de man.

Daar komt bij dat de technische ontwikkelingen er enerzijds voor zorgen dat het werk in huis door huishoudelijke apparaten wordt verlicht en anderzijds dat functies die voorheen zware lichamelijke inspanning vereisten nu ook door vrouwen vervuld kunnen worden.

Grote invloed gaat daarnaast uit van de medische ontwikkelingen rond anticonceptie. Die maakt het voor vrouwen mogelijk zelf te bepalen of ze al of niet kinderen wensen en, zo ja, hoeveel en wanneer. Over het algemeen worden de gezinnen kleiner en nadat de kinderen het huis uit zijn, hebben vrouwen nog een lange levensfase voor zich.

Ook de gestegen welvaart speelt een rol en de economische groei vraagt om vrouwen in het arbeidsproces.

Deze factoren samen vormen het kader waarbinnen een heel nieuwe situatie ontstaat. Die situatie leidt tot de ontwikkeling van een sterk feministisch bewustzijn.

Vanuit haar eigen ervaring worden vrouwen zich steeds meer bewust van haar ondergeschikte, tweederangs positie in een androcentrisch georiënteerde maatschappij. Zij beginnen nu te zien dat het niet alleen gaat om het inhalen van een achterstand maar ook om een radicale en structurele verandering van de samenleving en de bestaande cultuur, om "ontvoogding van de helft van de mensheid."²⁶ Feminisme als tegencultuur.²⁷

Vrouwen gaan zich vervolgens verzetten tegen stereotype opvattingen over vrouw en man, opvattingen die onderhuids, vaak onbewust, een rol spelen in de maatschappij. Zij keren zich tegen opvattingen zoals 'natuurgegeven' van vrouw en vrouwelijkheid waar dit cultureel bepaald en traditioneel gehandhaafd wordt.

Feminisme is nu een bevrijdingsproces waarin vrouwen haar eigen identiteit en een nieuw zelfrespect vinden. Vrouwen ervaren dat zij als autonome vrije mensen haar eigen mogelijkheden kunnen ontplooiën en zo als een volwaardig lid in de maatschappij haar rol kunnen vervullen.²⁸

Dit radicaal feminisme komt allereerst op in de Verenigde Staten, zie onder andere Betty Friedan met *The Feminine Mystique*²⁹, de *Women's Liberation Movement*, de *National Organisation for Women* en *Women Power*. Weldra neemt zij een wereldwijde vorm aan. Op 7 november 1967 geeft de UNO de *Declaration on the Elimination of Discrimination against Women* uit.³⁰ En al snel slaat de beweging naar Europa over.

In Nederland manifesteert zij zich rond 1965. Het artikel van Joke Smit *Het onbehagen van de vrouw*³¹ wordt wel gezien als startpunt van een sterk feministische beweging in Nederland.

In korte tijd ontstaan er verschillende groeperingen onder andere "Dolle Mina's", voortgekomen uit een groep vrouwelijke studenten die gedurende de bezetting van het

²⁶ Smit, a.w. 45.

²⁷ Catharina J.M. Halkes, Met Miriam is het begonnen, Kampen 1980, 26-27.

²⁸ Smit, Er is een land waar vrouwen willen wonen, Amsterdam 1984, 16.

²⁹ Betty Friedan, *The Feminine Mystique*, New York 1963.

³⁰ Deze verklaring werd op 18 december 1975 gevolgd door de 'Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women'. Hierin werden de bepalingen van de Declaration juridisch geconcretiseerd. Voor de verklaring zie: Kosmos en Oecumene 2 (1968) nr. 8, 262-265.

³¹ Smit, Het onbehagen van de vrouw, in: De Gids, november 1967.

Maagdenhuis (1968) in opstand komen tegen de stereotype rol die zij in de studentenbeweging moeten spelen.³² Zij hangen een socialistische visie aan en timmeren aan de weg met ludieke acties en met eisen als recht op abortus, vrije verkrijging van voorbehoedmiddelen, kindercrèches en dergelijke wensen.

De actiegroep *Man-Vrouw-Maatschappij* houdt zich vooral bezig met fundamentele analyses van de maatschappij. Zij maakt zich sterk voor veranderingen in de traditionele verhoudingen tussen de seksen en voor het doorbreken van stereotype rolopvattingen van vrouwen en mannen.

De *Rooie Vrouwen* opereren vanuit een socialistische optiek. Zij - maar zij niet alleen - houden zich bezig met praktische zaken zoals deeltijdarbeid, vijf-urige werkdag, tweede kans onderwijs, kinderopvang en mogelijkheden voor vrouwen om promotie te maken. Hanneke van Buuren noemt dat "belangenbehartigings feminisme."³³

Ook ontstaan er diverse vrouwen initiatieven:

VOS cursussen (Vrouwen Oriënteren zich in de Samenleving);

Fort groepen (Feministische Oefengroepen voor Radicale Therapie);

Vrouwenpraatgroepen en vrouwentelefoondiensten;

Vrouwenhuizen en vrouwencafé's (de Heksenkelder in Utrecht);

Feministische boekhandels (Sarah) en feministische bladen (Opzij).

Het nieuwe feministische bewustzijn vindt al gauw zijn neerslag in het nadenken over ervaringen die vrouwen in hun leven hebben opgedaan. Wanneer men een situatie wil veranderen moet men eerst een goed inzicht hebben in wat er aan de hand is. Daar is onderzoek, analyse, reflectie en theorievorming voor nodig.

In de Verenigde Staten is Kate Millet de vrouw die zich als een van de eersten met die reflectie heeft bezig gehouden. Haar boek *Seks en Macht*³⁴ heeft grote invloed op het ontstaan van wetenschappelijke vrouwenstudies. Vanuit verschillende vakgebieden gaat men zich bezig houden met onderzoek naar onder meer de positie van vrouwen, de oorsprong van het negatieve vrouwenbeeld in de cultuur, de economische, sociale en culturele oorzaken van machtsongelijkheid, de macht van de taal in relatie tot een discriminerende werkelijkheid, structuren van onderdrukking en ideologische achtergronden van discriminatie.....

In Nederland komen rond 1970 op vrijwel alle universiteiten wetenschappelijke vrouwenstudies tot stand en uit verschillende vakgebieden komt een stroom van (feministische) publicaties op gang: antropologie, sociologie, filosofie, literatuur, geschiedenis, recht, psychologie, pedagogiek, theologie.....

Een stimulans voor de erkenning van vrouwen is wellicht de uitroeping door de Verenigde Naties van 1975 tot het Jaar van de Vrouw, met als doel wereldwijd de situatie van de vrouw in de maatschappij zichtbaar te maken en stimulansen te geven aan nieuwe initiatieven.

Het kan niet anders dan dat de maatschappelijke bewegingen vroeg of laat hun weerslag vinden in de Kerk. "In uitdrukking loopt het geloof nooit vooruit op onze menselijke bestaanservaring."³⁵ Dat geldt ook voor de feministische beweging die

³² Anja Meulenbelt, Vrouwen in praatgroepen - Weten hoe het voelt, in: Akke van Eyden-van Dam (red.), Bevrijding van de Vrouw, DIC-map van de Horstink 1975, 41.

³³ Hanneke van Buuren, Feminisme op drie manieren, in: van Eyden-van Dam, a.w.,11.

³⁴ Kate Millet, Seks en Macht, Amsterdam 1975.

³⁵ E. Schillebeeckx, De plaats van de leek in kerk en wereld, in: Verslag van het 34ste studieweekend van het Katholiek Vrouwendispuut op 11 en 12 mei te Oosterbeek 1963, 1.

christenvrouwen er toe inspireert zich in te zetten voor een gelijkwaardige verantwoordelijkheid in de kerk.

Voor vrouwen in de r.k. kerk doet zich een extra moeilijkheid voor omdat er niet alleen voor haar maar ook voor de mannelijke leek bijna geen andere plaats in de kerk is dan die van 'beminde gelovige' in de kerkbank.

Vrouwen kunnen daarom de haar toekomende erkenning pas krijgen via de omweg van het mondig worden van de leek in de kerk.

II.2 Herontdekking van de leek in de kerk

Hoewel in de Jonge Kerk iedere christen deelneemt aan de zending van de kerk en er geen scherpe scheiding bestaat tussen clerus en leken ("discipleship of equals"³⁶), groeit de r.k. kerk in de loop van bijna tweeduizend jaar uit tot een mannelijk clericaal bolwerk. De eigen verantwoordelijkheid van de leek is zo ver weggezakt dat deze later getypeerd zal worden als "het vergeten ambt."³⁷

Pas in de twintigste eeuw wordt de vanzelfsprekendheid hiervan betwist. De kerk heeft ontdekt dat kerk en wereld uit elkaar zijn gegroeid en dat er in de wereld ingrijpende veranderingen op allerlei terreinen hebben plaats gevonden. Er is een proces van secularisatie op gang gekomen.

Dit brengt haar ertoe zich opnieuw te bezinnen op haar opdracht in de wereld. De wereld als haar werkterrein. Of, zoals Letty Russel dat uitdrukte: "De aandacht gaat niet rechtstreeks naar de kerk maar naar God en de wereld. De kerk krijgt pas indirect aandacht, zij is een naschrift bij Gods Liefdesavontuur met de wereld (Joh.3:16)."³⁸

De kerk wordt zich bewust dat zij een kerkgemeenschap is van alle gelovigen en dat voor haar taak in de wereld de leek een belangrijke plaats inneemt. "Zonder de leken zou de Kerk een wezenlijk aspect van haar bovennatuurlijke zending zonder meer niet kunnen volbrengen..... Leken zijn de 'bouwers van de aardse levensordering."³⁹

De omslag wordt duidelijk in het *Tweede Vaticaans Concilie* dat door paus Johannes XXIII in 1962 te Rome wordt bijeen geroepen om de kerk weer bij de tijd te brengen. Dat concilie geeft een stoot aan een vernieuwend kerkbesef, een visie op de kerk als Volk Gods, waarin alle gelovigen verantwoordelijkheid dragen zowel voor de opdracht in de wereld als voor binnenkerkelijke taken. In de pastorale constitutie over de kerk in de wereld *Gaudium et spes* wordt gesteld: "De wereldlijke taken en activiteiten vormen het eigen hoewel niet uitsluitende terrein van de leken..... De leken die een actieve rol dienen te spelen in heel het leven van de kerk hebben niet alleen de plicht de wereld te bezielen met een christelijke geest maar zijn ook geroepen om in alle omstandigheden midden in de menselijke samenleving getuigen van Christus te zijn" nr.43).

De vertaling van en bezinning op de concrete uitwerking van *Gaudium et spes* vindt plaats in het *Derde Wereld-lekencongres* te Rome in 1967. Ruim 2000 leken uit verschillende landen (waaronder een Nederlandse delegatie onder leiding van Rie Vendrik) nemen aan dit congres deel. Veel ideeën en initiatieven zijn van deze bijeenkomst uitgegaan.

Na het Tweede Vaticaans concilie gaat er door de katholieke wereld een nieuw elan en

³⁶ Elisabeth Schüssler-Fiorenza, In Memory of Her, a Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins, New York 1983, 140.

³⁷ T. Govaart-Halkes, Het uur van de leek, in: Teksten van de toespraken bij de officiële opening van Maartenshof, opleidingscentrum voor pastoraal werk, Breda 30 oktober 1965, 13.

³⁸ Letty M. Russel, Bevrijding van de mens in feministisch perspectief, een theologie, Baarn 1974, 129.

³⁹ E. Schillebeeckx, a.w. 10.

bezinnen leken, vrouwen en mannen, zich op hun zendingsopdracht. Zij zetten zich in voor parochiewerk, gespreksgroepen, catechese en voorbereidingen van liturgische vieringen. In verschillende landen studeren steeds meer leken theologie. Een aantal van hen gaat ook als beroepskracht in de kerk werken. Geleidelijk aan dragen leken eveneens verantwoordelijkheid op bestuurs- en beleidsniveau van de kerk.

Nederland

In Nederland hebben de katholieken intens meegeleefd en zich sterk betrokken gevoeld bij het Concilie. Bijna onmiddellijk daarna worden de decreten omgezet in concrete initiatieven

- ? Al heel snel komt een kerkvernieuwing in democratische zin tot stand waarbij leken in parochiale en diocesane advies- en beleidsorganen zitting nemen;
- ? In alle diocesen worden leken-gespreksgroepen gevormd die zich bezig houden met o.a. bijbelstudie, geloofsbeleving in deze tijd en ideeën over een liturgie die aansluit bij het levensgevoel van de moderne mens;
- ? Er ontstaan cursussen en opleidingen voor professionele lekenzielzorgers (Maartenshof 1965);
- ? In de zestiger jaren wordt aan de katholieke universiteit van Nijmegen de theologiestudie opengesteld voor leken, vrouwen zowel als mannen. Daar is onmiddellijk belangstelling voor. Aanvankelijk doen nog slechts mondjesmaat, vrouwelijke en mannelijke pastorale werkers hun intrede in de kerk.
- ? Een hoogtepunt in de geschiedenis van de kerk in Nederland is wel het Nederlands Pastoraal Concilie dat tussen 1968 en 1970 in Noordwijkerhout in zes plenaire sessies bijeen komt om de decreten en besluiten van het Vaticaanse Concilie in het Nederlands klimaat gestalte te geven. Geëngageerde leken gezamenlijk met priesters en bisschoppen buigen zich, in grote vrijmoedigheid en met tolerantie voor ieders opvatting, over onderwerpen als hedendaagse geloofsbeleving, huwelijk en gezin, de jeugd, en het kerkelijk ambt.

De leek in de kerk begint mondig en volwassen te worden.

II.3. De bewustwording van vrouwen in de kerk

II.3.1 Historisch overzicht ca. 1960-1975.

In de jaren zestig gaan ook vrouwen in de kerk zich roeren. Steeds duidelijker worden zij zich bewust van hun tweederangs positie in een mannelijk, patriarchaal, hiërarchisch gestructureerde kerk. Zij ervaren, dat de kerk die het als haar opdracht ziet de evangelische boodschap van verlossing en bevrijding in de wereld te brengen, weinig oog heeft voor de bevrijding van vrouwen in de kerk zelf. Dat doet afbreuk aan haar geloofwaardigheid want "voor de geloofwaardigheid van de kerk is een gelijkwaardige plaats van man en vrouw in alle levensuitingen van de kerkelijke gemeenschap een vitale voorwaarde."⁴⁰

Maar, zo ontdekken vrouwen, in kerkelijk denken en handelen, in officiële documenten, in verkondiging en onderwijs doen (achterhaalde) stereotype opvattingen over de vrouw nog steeds opgeld. Opvattingen die theologisch zelfs gelegitimeerd worden inplaats van als on-evangelisch afgewezen.

⁴⁰ René van Eyden, Man en Vrouw gelijke partners in het kerkelijk ambt, in: De Bazuin, jrg.53, nr.8, 23 november 1969, 3.

Traditioneel heerst er in de kerk een patriarchaal mens- en wereldbeeld waarin de hele kosmos in één hiërarchische rangorde wordt opgevat en waarbij de vrouw, volgens God's scheppingsorde, ondergeschikt is aan de man.⁴¹

Ook Thomas van Aquino heeft bijgedragen aan de negatieve opvatting over vrouwen. Zich baserend op de fysiologisch-filosofische denkbeelden van Aristoteles, ziet hij de vrouw als een 'mas occasionatus', een 'defecte mens'.⁴² Deze opvatting over de minderwaardigheid van vrouwen heeft in de kerk tot in de huidige tijd op alle terreinen van het kerkelijk leven doorgewerkt:

- ? In het wetboek van het Canoniek Recht van 1918 (dat nog tot 1983 van kracht was), staan discriminerende bepalingen over vrouwen. Zo wordt gesteld dat bij dopen de priester vóór een diaken gaat, de diaken vóór een subdiaken, een geestelijke vóór een leek, een man vóór een vrouw (Canon 742,20). Wanneer er geen man is die de mis kan dienen, mag een vrouw dit wel doen, maar zij mag slechts op afstand antwoorden en onder geen beding het altaar naderen (Canon 813,3). Preken in de kerk en goederen van de parochie beheren is ook voor de vrouw verboden (Canon 1327 en 1521). De hoogste kerkelijke onderscheiding die aan vrouwen kan worden toegekend is het 'Pro Ecclesia et Pontifice'.⁴³ (Uit protest hiertegen weigerde Rie Vendrik deze pauselijke onderscheiding toen deze haar werd toegekend).
- ? Vrouwen ervaren dat zij in de liturgie, in geloofs- en gebedstaal, in symbolen en godsbeelden geen uitdrukking vinden van haar eigen vrouwelijke ervaring en spiritualiteit.
- ? In binnenkerkelijke structuren, in zaken van bestuur en beleid, worden vrouwen nauwelijks gekend of alleen in ondergeschikte taken. Zij kunnen in de kerk niet meespreken over belangrijke kerkelijke zaken en over de grote sociale noden die de kerk ter harte moeten gaan. Ook aan het Tweede Vaticaans Concilie mogen aanvankelijk alleen mannelijk leken ('ex ordine laicorum viri catholici') deelnemen. En zelfs de wereldberoemde Britse econome Barbara Ward moet haar 'paper' over ontwikkelingshulp voor de concilie-vaders laten voordragen door een man.⁴⁴ Pas nadat een aantal vrouwen een brief hebben geschreven aan paus Paulus VI met het verzoek ook vrouwelijke leken als auditrices toe te laten, wordt bij de derde sessie een handjevol vrouwen uitgenodigd (waaronder ook twee Nederlandse deelneemsters: Anna Maria Roeloffzen en Rie Vendrik).⁴⁵
- ? Hoewel vrouwen al veel taken in de kerk vervullen die eigenlijk onder het werk van diaken thuis horen, worden zij uitgesloten van het gewijde ambt. Volgens Canon 968,1 kan alleen een gedoopte man geldig een ambtswijding ontvangen. De theoloog Jean Daniélou bepleit in 1965 optimistisch dat de kerk nog vóór het einde van het concilie de toelating van vrouwen tot het ambt van diaken mogelijk zou maken.⁴⁶ Tijdens het concilie zelf stelt Mgr. Hallinan, aartsbisschop van Atlanta U.S.A. voor, dat vrouwen de functie van acoliet en lector zouden kunnen vervullen, het evangelie verkondigen en de doop toedienen. Ook pleit hij voor de wijding van vrouwen tot diaken.⁴⁷

⁴¹ Dez., De vrouw onder het hemels baldakijn, in: van Eyden-van Dam, a.w. 33-36.

⁴² Sent. 20,2,1,1: De Veritate 5,9 ad 9.

⁴³ T. Govaart-Halkes, Storm na de Stilte, Utrecht 1964, 155.

⁴⁴ Sr.A.M. McGrath, Women and the Church, New York, 1976, 8.

⁴⁵ Catharina J.M. Halkes en Annelies van Heyst, New Catholic Women in the Netherlands, in: Anne Brotherton, (ed), The Voice of The Turtledove, New Catholic Women in Europe, New York 1992, 153.

⁴⁶ R. van Eyden, Man en Vrouw in het kerkelijk ambt, in: Kosmos & Oecumene, jrg.1. 1967 nr.2, 55-56.

⁴⁷ T.z.p. 56.

Een aantal vooraanstaande theologen is van mening dat er geen steekhoudende theologisch-bijbelse en dogmatische argumenten zijn tegen de wijding van vrouwen tot het priesterambt (o.a. Rahner en Schillebeeckx). Zo schrijft Haye van der Meer s.j. in zijn proefschrift in 1962 dat er geen bewijs kan worden gevonden vóór de wijding van de vrouw maar dat de theologische argumentaties tégen de wijding van de vrouw wetenschappelijk niet verantwoord zijn en getuigen van clericale zelfoverschatting.⁴⁸ De argumenten tégen zijn veeleer van psychologische, maatschappelijk-culturele, traditionele en emotionele aard.

Deze uitsluiting uit het ambt wordt door een aantal gelovige vrouwen als discriminerend ervaren, niet alleen voor zichzelf maar voor heel de gemeenschap van gelovigen. Want “het wezen van man en vrouw zijn zo sterk met elkaar verbonden dat het één zowel als het ander gewond wordt wanneer één van beiden binnen een bepaalde gemeenschap niet de volle maat van zijn mogelijkheden kan geven”.⁴⁹

- ? Ook de kerkelijke opvattingen over seksualiteit zoals die o.a. tot uiting komen in de encycliek *Humanae Vitae* zijn mede oorzaak van frustratie bij vrouwen. Het gebruik van de pil en andere voorbehoedmiddelen is al lang gemeengoed, ook onder katholieke vrouwen. Dat de enige geboorteregeling die de goedkeuring van paus Paulus kan wegdragen de methode van de (periodieke) onthouding is, schokt velen in hun geloof in de kerk. De opvattingen in deze encycliek worden door het merendeel van de vrouwen niet geaccepteerd.

Een aantal vrouwen is zo teleurgesteld en voelt zich zo gefrustreerd door de kerkelijke diskriminatie dat zij de kerk de rug toe keert en besluit haar talenten en inspanningen beter te kunnen gebruiken in de maatschappij.

Naast deze vrouwen-exodus zijn er evenwel anderen die trouw blijven aan de kerk en die het als een uitdaging zien om in de kerk mee te werken aan vernieuwing en verandering. Natuurlijk zijn lang niet alle vrouwen zo betrokken bij ‘vrouw en kerk’ en zijn er ook die verward en onzeker zijn of zich verzetten tegen veranderingen.

“Maar”, zo schrijft het Nederlands episcopaat in de vastenbrief van 1968 *Vernieuwing en Verwarring*: “vernieuwing is niet mogelijk zonder verwarring en onzekerheid” en bemoedigend wordt er even verder aan toegevoegd: “Het is durf om te aanvaarden dat overal waar God zijn heilige Geest uitzendt de herschepping en vernieuwing plaats vindt welke wij nodig hebben.”⁵⁰

II.3.2 Vaticanum II en pauselijke uitspraken

In de kerk zijn intussen al wel een aantal hoopgevende tekens. Waar Johannes XXIII eerder nog stelt dat het eigenlijke doel waarvoor de Schepper het wezen van de vrouw bestemd heeft het moederschap is⁵¹, erkent hij in 1963 in de encycliek *Pacem in Terris* als een teken van de tijd dat “vrouwen hun plaats in de samenleving innemen en dat zij eisen behandeld te worden als een menselijke persoon met rechten en plichten zowel in het gezinsleven als in de staat”.

⁴⁸ H. van der Meer, *Priestertum der Frau*, dissertatie bij Karl Rahner, Innsbrück 1962, omgewerkt voor publicatie in 1969. Het is opvallend dat Van der Meer deze overtuiging later als “een jeugdzonde” zal gaan beschouwen.

⁴⁹ Marlène Tuininga, *De Vrouw in de Kerk geen Eva en geen Maria*, in: Internationale Katholieke Informatie, jrg.4 nr.5, 1-15 maart 1970, 28.

⁵⁰ Archief van de Kerken, 1968, nr.11, jrg. 23, 15 maart, 265-271.

⁵¹ Toespraak tot vrouwen in het maatschappelijk werk, september 1961, in: Katholiek Archief, jrg.16,1961, kol.1026.

Hoewel het Tweede Vaticaans Concilie niet veel over de vrouw zegt en het taalgebruik hier en daar nog vrouw-onvriendelijk is (gelovigen zijn 'filii' en 'viri') wordt in *Lumen Gentium* de kerk gezien als een gemeenschap waar allen, vrouwen en mannen, dezelfde fundamentele waardigheid bezitten. Diskriminatie op grond van sekse wordt afgewezen. "Er bestaat in de kerk geen ongelijkheid vanwege ras, stand of sekse" (nr.32).

En *Gaudium et spes* wijst elke vorm van discriminatie af: Vrouwen hebben dezelfde rechten op onderwijs en culturele ontwikkeling. Zij zijn vrij om zelf hun levensstaat te kiezen en deel te nemen aan het maatschappelijk leven.

In *Apostolicam Actuositatem* wordt gesteld: "Daar de vrouwen thans steeds meer actief deelnemen aan geheel het gemeenschapsleven is het van groot belang dat zij ook aan allerlei terreinen van het apostolaat van de kerk steeds ruimer deelnemen" (AA1.9).

In schril contrast staat hiermee de nieuwe ambtsregeling die paus Paulus VI in het Motu Proprio '*Ministeria quaedam*' op 15 augustus 1972 uitvaardigt, waarbij de functie van lector en acoliet wordt toegewezen aan leken maar dan wel 'overeenkomstig de eerbiedwaardige traditie van de kerk' alleen aan mannelijke leken. En wat te zeggen van pauselijke uitspraken waarin de vrouw in lyrische bewoordingen op een hoogverheven voetstuk wordt geplaatst:

"In onze ogen is de Vrouw een weerspiegeling van transcendente schoonheid, een symbool van onbegrensde goedheid, een spiegel van de ideale mens zoals God zich die naar zijn eigen beeld en gelijkenis voorstelde. In onze ogen is de Vrouw het beeld van maagdelijke zuiverheid dat de diepste emotionele en morele gevoelens van het menselijk hart oproept. In onze ogen is zij voor de man in zijn eenzaamheid de metgezellin wier leven bestaat uit onvoorwaardelijke liefdevolle toewijding, vindingrijke samenwerking en hulp, moedige trouw en dagelijkse heroïsche offervaardigheid. In onze ogen is zij de Moeder - laten wij in eerbied voor haar buigen! - de mysterieuze bron van leven, door wie de natuur steeds weer de adem van God, schepper van de onsterfelijke ziel, ontvangt.....In onze ogen symboliseert zij de mensheid zelf."⁵²

Aan de ene kant wordt de vrouw door de kerkelijke overheid op de allerhoogste troon geplaatst, aan de andere kant wordt zij in haar ontplooiing beperkt door haar vast te nagelen op eeuwenoude opvattingen en cultuurpatronen.⁵³ Desondanks zetten de ontwikkelingen in de katholieke kerkgemeenschap zich voort en wel des te sterker naarmate het zelfbewustzijn van de vrouw in het maatschappelijk leven groter wordt. Het Wereld-lekencongres van 1967-1968 in Rome neemt een resolutie aan over de vrouw, waarin de wens wordt geuit dat de kerk aan vrouwen haar volle rechten en volledige verantwoordelijkheid als christen toekent, en dat een ernstige leerstellige studie wordt gemaakt over de plaats van de vrouw in de sacramentele orde in de kerk. Ook vraagt het congres dat "bekwame vrouwen worden opgenomen in alle pauselijke

⁵² "As we see her, Women is a reflection of transcendent beauty, a symbol of limitless goodness, a mirror of the ideal human being as God conceived it in his own image and likeness. As we see her, Women is the vision of virginal purity that revitalizes the highest affective and moral sentiment of the human heart. As we see her, she is for man in his loneliness, the companion whose life is one of unreserved loving dedication, resourceful collaboration and help, courageous fidelity and toil, and habitual heroic sacrifice. As we see her, she is the Mother - let us bow in reverence before her! - the mysterious wellspring of life, through whom nature still receives the breath of God, creator of the immortal soul....As we see her, she symbolizes mankind itself". Toespraak van paus Paulus VI tot Italiaanse katholieke juristen op 8 december 1974, in: Nadine Foley, *Women in Vatican Documents 1960 and up*, in: James A. Coriden (ed), *Sexism and Churchlaw*, New York 1977, 106.

⁵³ Rie Vendrik, Zit er schot in? in: *Kosmos & Oecumene*, jrg.5 1971, nr.1, 15.

commissies en dat bevoegde vrouwen geraadpleegd worden bij de herziening van de kerkelijke wetten die betrekking hebben op vrouwen, zodat men ten volle rekening houdt met haar waardigheid en dat men grotere verantwoordelijkheid geeft aan alle vrouwen in dienst van de kerk.”⁵⁴

II.3.3 Vrouwen in de kerk vinden elkaar

- ? Na het Vaticaans Concilie komt al snel een stroom van vrouwen-activiteiten in de kerk op gang. In verschillende landen gaan vrouwen en ook een aantal mannen energiek en creatief aan de slag en buigen zich over vragen en wensen met betrekking tot vrouwen in de kerk. Van de vele groeperingen kunnen hier slechts enkele meer bekende genoemd worden:
- ? De *St.Joan's International Alliance* is al in 1911 door Engelse katholieke suffragettes opgericht en begint in 1959 te werken voor de rechten van vrouwen in de katholieke kerk. In 1963 wordt op een internationale conferentie van deze vereniging een motie aangenomen waarin gesteld wordt dat “indien de kerk in haar wijsheid mettertijd vrouwen tot het priesterambt zou toelaten, er van deze organisatie enkele vrouwen zich graag en dringend kandidaat stellen.” In 1969 wordt nog een stap verder gezet. Op haar congres te Versailles neemt de *St.Joan's Alliance* een resolutie aan waarin zij de kerk vraagt “de roeping van de vrouw tot het priesterschap als gewettigd en uitvoerbaar te erkennen.”⁵⁵
- ? Ook de U.M.O.F.C. (*Union Mondiale des Organisations Feminines Catholiques*, het overkoepelend orgaan van bijna alle katholieke vrouwenorganisaties in de wereld) doet van zich spreken. In 1968/69 organiseert zij een internationale studie-bijeenkomst over ‘De vrouw en het kerkelijk recht’. In een memorandum gericht aan ondermeer de Romeinse commissie die belast is met de herziening van het kerkelijk recht, vraagt zij dat alle canones die discriminerend zijn voor de vrouw geschrapt of veranderd worden.⁵⁶
- ? In 1970 wordt te Brussel de zeer actieve internationale groep *Femmes et Hommes dans l'Eglise* opgericht⁵⁷, die zich vanaf haar begin onderscheiden heeft door kritische studies en wetenschappelijke publicaties. Zij is het ook die de ruim 100 theologen die in 1970 aan het internationaal congres van het maandblad *Concilium* deelnemen voorhoudt de zaak van de vrouw ter harte te nemen. Dat dit enig succes heeft blijkt wel uit een resolutie van het congres: “Men moet ook de discriminatie die ten aanzien van de vrouw in de kerk wordt gepraktiseerd evenals in de maatschappij, afwijzen. Het is hoog tijd om de plaats van de vrouw in de ambtelijke bedieningen ernstig onder ogen te zien.”⁵⁸
- ? Ook in Duitsland roeren katholieke vrouwen zich in de *Aktionsgemeinschaft für verantwortliche Mitarbeit der Frau in der katholische Kirche*. Die zet zich in voor de bewustwording van de vrouw en wil vrouwen stimuleren om, samen met mannen, medeverantwoordelijkheid in kerk en samenleving te dragen. Tevens stelt zij zich ten

⁵⁴ Katholiek Archief, jrg.22, 1967, nr. 51-52, 22-29 dec. 1967, k.1285.

⁵⁵ Tuininga, a.w. 27.

⁵⁶ Memorandum ‘Vrouwen doen een beroep op de herders van de kerk,’ in: Pro Mundi Vita, bulletin 108, 1987/1, 6.

⁵⁷ In 1991 werd de naam veranderd in ‘Femmes et Hommes en Eglise’ om aan te geven dat vrouwen en mannen niet alleen in de kerk zijn maar zelf kerk zijn.

⁵⁸ Vendrik, a.w. 18.

doel een voortgaande dialoog met de kerkelijke leiding te onderhouden over de mogelijke inzet van vrouwen voor kerkelijke taken en functies.

- ? In de Verenigde Staten zijn het allereerst de vrouwelijke religieuzen die zich inzetten voor vrouwen in de kerk. De *National Coalition of American Nuns* stelt in 1971 een vijfjarenplan op om te komen tot erkenning van de volledige gelijkheid van vrouwen en mannen in de kerk, met inbegrip van het priesterschap. Gezien vanuit 1996 blijkt het wel een erg optimistische verwachting. Ook de *National Assembly of Religious Women* en de *Leadership Conference of Women Religions* nemen publiekelijk stelling voor de vrouw.⁵⁹
- ? Voor het eerst laten zich hier ook vrouwelijke theologen horen. Nell Morton, Letty Russel, Rosemary Radford Ruether en Mary Daly zijn in die tijd bekende namen.

Kenmerkend voor de meeste van deze vrouwenbewegingen is dat zij zeer oecumenisch zijn en contact zoeken en maken met vrouwen en groepen uit andere christelijke kerken. Juist door het teruggaan naar de bronnen, naar de situatie van vrouwen in de Jonge Kerk, vinden vrouwen uit verschillende denominaties elkaar. Zij ervaren ook dat zij vaak dezelfde problemen, vragen en wensen hebben.

In 1968 wordt dan ook een *Groupe de Liaison Féminine Oecuménique* opgericht door de Wereldraad van Kerken samen met het R.K.Secretariaat voor de Eenheid en de Romeinse Raad voor de Leek. Zij organiseert onder andere studiedagen, zoals over het beeld van de vrouw in de media, en zij zet een gedegen documentatie op.

Door de *Women-desk* van de Wereldraad⁶⁰ wordt in 1974 in Berlijn een conferentie georganiseerd onder de titel 'Sexism in the 1970s - Vrouwen een meerderheid als minderheid'-. Vrouwen uit verschillende kerken, ook de r.k. kerk, nemen deel en vinden elkaar in een gezamenlijk streven naar het bevorderen van vrouwen in kerkelijk werk en het verwijderen van sexistische taal in beelden, kerkelijke documenten en vieringen. Tevens wordt erop aangedrongen dat meer vrouwen theologie gaan studeren.⁶¹

Belangrijk is ook het colloquium 'Nieuwe ambtsvormen in de christelijke gemeenschappen' dat door *Pro Mundi Vita* van 14-19 september 1973 wordt georganiseerd. 120 deelnemenden uit 32 landen, kardinalen, bisschoppen en vertegenwoordigers uit andere kerken studeren samen met mensen uit de dagelijkse praktijk op nieuwe vormen en mogelijke experimenten in het ambt. Van de negen werkgroepen is er één gewijd aan het thema 'Samenwerking van man en vrouw in de kerk.' Een van de vijf algemene besluiten van dit colloquium luidt: 'De aanvaarding van de vrouw in alle kerkelijke ambten.'⁶²

II.3.4 Vrouwen in de kerk in Nederland

In Europa is Nederland een van de eerste landen waar vrouwen in de kerk zich profileren. Met name heeft Tine Halkes grote betekenis voor vrouwen in de kerk. Haar

⁵⁹ Mary Jo Weaver, *New Catholic Women, a Contemporary Challenge to Traditional Religious Authority*, San Francisco 1985, 71-144.

⁶⁰ De Wereldraad van Kerken had al in 1949 een commissie opgericht 'Leven en werken van vrouwen in de kerk.' Deze commissie werd vervangen door het 'Department on Cooperation of Men and Women in Church and Society.' In 1973 werd dit Department vervangen door de 'Women-desk.'

⁶¹ Verslagboek *Sexism in the 1970's: Discrimination against Women, a Report of World Counsel of Churches Consultation West Berlin 1974*, Geneva 1975.

⁶² Archief van de kerken, nr. 1, 8 jan. 1974, 29 jrg. k. 46.

boek 'Storm na de Stilte'⁶³ schudt veel vrouwen in de kerk in Nederland wakker. Vrouwen herkennen zich daarin. Een bewijs daarvoor is wel dat de eerste twee uitgaven in korte tijd zijn uitverkocht. Een Duitse vertaling laat ook niet lang op zich wachten. Vrouwen worden door het boek gemotiveerd te streven naar meer deelname in verantwoordelijkheden in de kerk.

Een belangrijk initiatief is de oprichting in 1967 door de St. Willibrordvereniging, in overleg met de Horstink, van de *Werkgroep Samenwerking van Man en Vrouw in de Kerk*.⁶⁴

Deze werkgroep die als een voortrekker in de kerk fungeert, stelt zich ten doel 'Het tot stand brengen en bevorderen van een samenwerking van man en vrouw als werkelijk gelijkwaardige partners, die gelijke verantwoordelijkheid dragen in alle uitingen van het kerkelijk leven, overeenkomstig de boodschap van het evangelie, en rekening houdend met het steeds verder evoluerend gedragspatroon in de maatschappelijke samenleving.'⁶⁵ Vanaf het begin is de aandacht van de werkgroep heel duidelijk oecumenisch gericht. Er is immers een soortgelijke problematiek in de verschillende kerken rond de samenwerking van vrouwen en mannen, alhoewel in de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken voor vrouwen sinds kort al zijn opengesteld (De Doopsgezinden hebben al sinds 1914 en de Remonstranten sinds 1919 de vrouw tot het ambt toegelaten).

De oecumenische contacten blijven niet beperkt tot Nederland. Er komen ook internationale relaties tot stand onder andere met het *Department on Cooperation of Men and Women in Church, Family and Society* van de *Wereldraad van Kerken*. In september 1969 wordt, in samenwerking met de *Internationale Graalbeweging*, een 'Seminar on Cooperation of Men and Women in Church and Society' gehouden waarbij met name deskundigen, maar ook andere geïnteresseerden in feminisme en christendom bijeen komen voor studie en uitwisseling van ervaringen.⁶⁶

Er worden eveneens ontmoetingen georganiseerd met vrouwelijke theologie studenten van verschillende universiteiten. Dit is al een eerste aanzet voor de opkomst van de studie van feministische theologie.⁶⁷

De werkgroep rekent het ook tot haar taak het pastoraal concilie kritisch te begeleiden. Zij verricht dan ook met name voorwerk voor de vijfde zitting, waarin de ambtsbediening aan bod komt.

II.3.5. Nederlands pastoraal concilie en de vrouw.

De vertegenwoordiging van vrouwen op het pastoraal concilie is nog miniem. Hoewel tenminste de helft van de gelovigen uit vrouwen bestaat, zijn er van de 205 deelnemers aan het concilie slechts 44 vrouwen.⁶⁸

⁶³ C. Govaart-Halkes, Storm na de Stilte. De plaats van de vrouw in de kerk, Utrecht 1964.

⁶⁴ De werkgroep was samengesteld uit de volgende personen: T. Govaart-Halkes voorzitter, J.P.M. van Dam studiesecretaris, R.J.A. van Eyden, F. Haarsma, L.M. Simons en M.H.C. Vendrik.

⁶⁵ Taakomschrijving van de werkgroep Samenwerking van man en vrouw in de kerk, in: Kosmos & Oecumene, jrg.3 1969, nr.1, 7.

⁶⁶ Report of the Seminar Cooperation of Men and Women in Church and Society, September 9-12, 1969.

⁶⁷ In het academisch jaar 1975/76 geeft Tine Halkes in Nijmegen de eerste colleges Feministische Theologie en op 9 februari 1976 start René van Eyden in Utrecht een oriëntatie college Vrouw en Theologie, dat doorging tot in de zomer van 1989.

⁶⁸ W. Goddijn, Het pastoraal concilie en de vrouw in de kerk, in: Reflecties op Schrift, opstellen voor Prof.Dr. Gijs Bouman, Apeldoorn 1983, 274.

Tijdens de vijfde plenaire vergadering over 'De religieuzen en de ambtsbediening' komt ook de vrouw en het ambt ter sprake. Na veel en open discussies in de subcommissie 'Vrouw en Ambt' wordt de volgende aanbeveling inzake de vrouw in het ambt aangenomen:

- ? Het is zaak dat de vrouw ten spoedigst wordt ingeschakeld in al die kerkelijke taken waarin haar aanstelling niet of weinig problematisch is. De verdere ontwikkeling moet zich er op richten dat zij alle kerkelijke functies, het voorgaan in de eucharistie niet uitgesloten, kan vervullen.
- a. Voor die gevallen waarin het huidig kerkelijk recht een uitdrukkelijke verbodsbepaling kent, moet de volledige opheffing daarvan met kracht worden bepleit.
 - b. Er dient een onderzoek te worden ingesteld naar de aanvaarding bij de gemeente (bij de gelovigen) van de vrouwelijke ambtsdrager en naar een nadere precisering van de motieven die de weerstand ertegen nog doen voortbestaan.
 - c. Eventueel emotionele weerstanden bij de gelovigen moeten door een verstandige en evenwichtige voorlichting worden opgevangen met gebruikmaking van de reeds overvloedig aanwezige literatuur over dit onderwerp.
 - d. Er dient kennis genomen te worden van de inzichten en ervaringen die andere kerken hebben ten aanzien van de kerkelijke arbeid van vrouwen.⁶⁹

Bij de stemming blijkt van de bisschoppen er één voorstemmer te zijn (Mgr.Ernst). Er zijn vier tegenstemmers en drie onthoudingen. Het totale resultaat is: 72 stemmen vóór, 8 tegen en 24 blanco stemmen.⁷⁰

Zoals uit het voorgaande blijkt, zijn het niet alleen vrouwen die opkomen voor de kerk als een 'gemeenschap van gelijke leerlingen' waarin zij meefunctioneren in alle kerkelijke ambten. Ook een groeiend aantal mannen, zelfs op het hoogste kerkelijk niveau, delen de wensen van vrouwen. Dat blijkt o.a. bij de bisschoppensynode in 1971 te Rome waar 'vrouw en ambt' duidelijk aandacht krijgt.

II.4 Een Bisschoppensynode met een 'heikel' probleem

Het Tweede Vaticaans Concilie had met de afwijzing van elke discriminatie van de vrouw hoop gewekt dat dit concrete gevolgen zou hebben voor de erkenning van de vrouw in kerkelijke functies. Maar, hoewel vrouwen meer en meer op parochieel, diocesaan en landelijk niveau verantwoordelijkheden dragen en kerkelijke functies vervullen, wordt er vanuit de hoogste kerkelijke organen te Rome weinig of niets gedaan om de verklaringen en decreten over de vrouw van *Gaudium et spes* en *Apostolicam Actuositatem* concreet handen en voeten te geven.

Met name wordt er uitgezien naar duidelijke uitspraken over de kwestie van de vrouw in het ambt. Dit temeer omdat in verschillende andere christelijke kerken de vrouw al in het ambt functioneert of de mogelijkheid daarvan onderwerp van studie is.

Ook het Wereld-leken congres heeft in 1967 de wens geuit dat er een ernstige leerstellige studie wordt gemaakt over de plaats van de vrouw in de sacramentele orde en in de kerk.

⁶⁹ Pastoraal Concilie van de Nederlandse Kerkprovincie, nr.6. Vijfde plenaire vergadering de religieuzen en de ambtsbediening, Amersfoort 1970, 320.

⁷⁰ a.w. 324.

Dat de wens daartoe in onder andere Nederland al veel langer bij een klein aantal katholieken leeft, is op te maken uit een suggestie van prof. Grossouw tijdens een discussie op een studieweekend van het Katholiek Vrouwendispuut in 1958:

“Kunt u niet een soort studiecommissie benoemen? Ik geloof dat deze vraag vooral wat betreft het ambt van de vrouw in de kerk..... zelfs in heel Nederland tot nu toe niet voldoende is uitgediept. Ik zou een gemengde commissie willen voorstellen van priesters, leken, mannen en vrouwen om deze kwestie theologisch te bestuderen.”⁷¹

Die wens kan in 1958 al wel leven bij een aantal academici in Nederland, voor de universele kerk is de tijd daarvoor nog niet rijp.

Het is met name de *Bisschoppensynode* te Rome in 1971 die de stoot zal geven aan de tot stand koming van een officiële studiecommissie over de vrouw.

De twee thema's van deze synode (waarbij ook een twintigtal vrouwen uit de hele wereld aanwezig zijn, onder andere Mlle P.Bellosillo) luiden: 'over het ambtelijk priesterschap' en 'over de rechtvaardigheid in de wereld'. Al dadelijk bij de bespreking van het eerste onderwerp 'het priesterschap' vragen verschillende bisschoppen, onder andere kardinaal Suenens van België, aartsbisschop Plourdes van Ottawa en Mgr. Tepe uit Brazilië, aandacht voor de vrouw in kerkelijke ambten en functies.

Maar het is vooral de interventie van kardinaal Flahiff van Winnipeg op 11 oktober die grote indruk maakt waardoor de synode er niet langer omheen kan over de vrouw in de kerk te spreken. Kardinaal Flahiff stelt de vraag naar de mogelijkheid van de vrouw in het ambt. Hij spreekt niet alleen namens de Canadese Bisschoppen Conferentie maar ook namens katholieke vrouwen in Canada. Deze hebben enige tijd vóór de synode als wens aan de bisschoppen te kennen gegeven dat de H.Vader zo snel mogelijk een commissie in het leven zou roepen om de positie van de vrouw in de kerk, in het licht van de tekens van de tijd, te bestuderen. Daartoe zou een aantal reeds opgedane ervaringen van vrouwen in kerkelijke taken en functies bestudeerd moeten worden.⁷²

De interventie van kardinaal Flahiff krijgt van verschillende kanten bijval. Zo onder andere van kardinaal Poma, namens het Italiaans episcopaat, Mgr. Schmitt, namens het Frans episcopaat, Mgr. Tepe uit Brazilië en Mgr. Byrne, aartsbisschop van St.Paul en Minneapolis. Mgr. Carter van Kingston vraagt om bij de studie ook de toelating van de vrouw in het ambt op te nemen. Mgr. Gram, bisschop van Oslo, stelt als enige voor om deze studie toe te vertrouwen aan de Internationale Theologische Commissie, terwijl patriarch Maximos V Hâkim bepleit om de volgende bisschoppensynode te wijden aan de plaats van de vrouw in de kerk en de rol van religieuzen in het bestuur van de kerk, zowel in de Curie, in de synodale vergaderingen als in andere kerkelijke functies.

“Vrouwen” zo zegt hij “kregen de opdracht aan Petrus en de anderen te verkondigen dat

⁷¹ W.K.M. Grossouw, De Kerk en de Vrouw, 24ste studieweekend van het Katholiek Vrouwendispuut op 14 en 15 juni 1958, 18.

⁷² Op 17 en 18 april 1971 had een conferentie van Canadese katholieke vrouwen plaats en op 19 april hielden 60 vrouwen een officiële bijeenkomst met 65 bisschoppen onder voorzitterschap van mevrouw J.Matthews en kardinaal Flahiff. Uit deze vergadering kwam een aanbeveling naar voren om bij de komende bisschoppensynode alle discriminerende bepalingen uit het kerkelijk wetboek te schrappen en om in de toekomst bekwame vrouwen te wijden tot het kerkelijk ambt. Vrouwen zouden ook zitting moeten krijgen in alle kerkelijke organen. Tevens werd de wens uitgesproken tot een veranderende houding van priesters ten opzichte van vrouwen, sexualiteit en huwelijk.

Alle bisschoppen op één hulpbisschop na gingen accoord met deze aanbeveling.

Jezus leefde. Als wij nu luisteren naar vrouwen van onze tijd, hebben die ons wellicht ook een belangrijke boodschap van de Heer te melden”.

Uit al deze positieve bijval valt op te maken dat in veel diocesen de wens leeft aandacht te schenken aan de positie van de vrouw in de kerk. En dat niet alleen omwille van de vrouw maar omwille van het gehele leven van de kerk als Volk Gods.

Natuurlijk zijn er ook enkele tegenstemmers zoals kardinaal Shipyi, aartsbisschop van de Oekraïners, die meent dat de vrouw op grond van Schrift en traditie niet toegelaten kan worden tot het gewijde ambt.

Het verzoek tot oprichting van een studiegcommissie over de vrouw wordt opgenomen in het verslag van de synode:

43. 'Wij dringen er op aan dat de vrouwen hun eigen deel krijgen in de verantwoordelijkheid en de participatie in het gemeenschapsleven van de Maatschappij en ook in de Kerk.

44. Wij stellen voor dat over dit onderwerp een diepgaande studie wordt ondernomen met gebruikmaking van alle daartoe geëigende middelen, b.v. door een gemengde commissie van mannen en vrouwen, religieuzen en leken van verschillende maatschappelijke

achtergronden en vakgebieden'⁷³

Het valt op dat de discussie over de vrouw voornamelijk gevoerd is in het kader van het eerste thema 'over het ambtelijk priesterschap', terwijl de aanbeveling voor de studiegcommissie ondergebracht wordt onder het tweede thema 'over 'de rechtvaardigheid in de wereld'. Wil men zo te kennen geven dat een studie niet alleen over de vrouw in de kerk mag gaan? Rie Vendrik schrijft hierover:

“Wanneer men de oorspronkelijke interventie van kardinaal Flahiff herleest, krijgt men de indruk, dat er een sterke verschuiving heeft plaats gevonden m.b.t. zijn oorspronkelijke bedoeling: van zorgvuldig bezien welke mogelijkheden er in de toekomst voor de vrouw in het ambt en in pastorale taken liggen, naar de meer algemene vraag van de emancipatie van de vrouw in samenleving en kerk”⁷⁴

Opmerkelijk is ook dat bij een eerste stemming over deze aanbeveling in de tekst staat 'dat vrouwen een deel van de verantwoordelijkheid en de participatie krijgen dat *gelijk is aan dat van de mannen* in het sacrale leven en in de kerk'. Bij een volgende stemming wordt dit veranderd in 'dat vrouwen hun *eigen* deel krijgen in de verantwoording...'⁷⁵

Is men bang dat met het aannemen van de eerste tekst de deur naar het gewijde ambt voor de vrouw wordt open gezet?.....

Het verzoek tot de instelling van een studiegcommissie over de vrouw in maatschappij en kerk is hiermee duidelijk naar voren gebracht.

Het woord is nu aan de paus.

⁷³ Wolfgang Beinert, Frauenbefreiung und Kirche, Regensburg 1987, 137.

⁷⁴ Rie Vendrik, Pauselijke studiegcommissie 'over de vrouw in de samenleving en in de kerk, in: Kosmos en Oekumene 8, jrg. 1974, nr. 4-5, 104.

⁷⁵ H. Fesquet, in: Le Monde van 7 november 1971.